

Píše Eva Krásová

(E*forum, 06. 01. 2021)

Jonathan Culler napsal relativně nedávno (2015) knihu, jíž dovršil svou kariéru autora učebnic teorie literatury. Jak sám píše v různých úvodech a rozhovorech, splnil si tím sen, nebo přesněji odpověděl na volání, které se v jeho vědecké práci ozývalo už delší čas. Textu *Theory of the Lyric* se velmi rychle dostalo velmi dobrého překladu do češtiny a v této nelehké době byl uveden na (virtuální) pulty knihkupců.

Nejprve k obsahu. **Teorie lyriky** nabízí několik cest, kudy do otázky „lyrického“ (*the lyric*) vstoupit: „Indukční“ zkoumání první kapitoly poskytuje Cullerovi čtyři charakteristické rysy lyriky. Výsledkem druhé kapitoly je úvaha o žánrovém rámci pojetí lyriky, zjištění, že s romantickou teorií lyriky jako subjektivní exprese je to těžké a že bez nějakého žánrového rámce by bylo velmi obtížné lyrické poezii rozumět. Třetí kapitola obsahuje nejen velice užitečný výklad Hegelovy teorie básnictví z *Estetiky*, ale také trefnou kritiku pojetí lyrické básně jako performativu: pojetí performativity jako světatvorby nutí interprety redukovat lyrickou báseň na „malý román“ a ptát se po referentech a praktických důsledcích jejich mluvních aktů, říká Culler. Takový postup je však podle něj aplikovatelný na jakýkoliv řečový akt a nečiní lyrickou poezii nijak specifickou na poli teorie performativity. Culler v této souvislosti připomíná, že Austinova teorie performativu je spíše formulací problému než jeho řešením.

Čtvrtá kapitola se věnuje rytmu na ploše Jakobsonova pojetí poetické funkce a končí poukazem na oblibu iktované populární hudby neboli rapu. Pátá kapitola o oslovení v lyrice vybízí k úvahám nad českou dimenzí myšlení o literatuře. Culler je přesným znalcem strukturalistického myšlení a v předmluvě k českému vydání vzdává hold Lubomíru Doleželovi. Je proto velká škoda, že k jeho sluchu nedolehly práce Miroslava Červenky. Šestá kapitola tvoří jádro výkladu a poskytuje podrobnější rozbor základních parametrů lyriky. Sedmá kapitola se věnuje společenskému rozměru lyrické poezie, především k ní míří následující poznámky.

Cullerovi bylo vytýkáno, že jeho pojetí lyriky je úzké, přesněji řečeno spíše konzervativní. Texty moderní populární hudby (*lyrics...*), některé typy experimentů a básně v próze *didn't make the cut*. Ve svém vymezeném herním poli je však kniha mimořádně silná v kramflecích. Culler v rámci výkladu předkládá interpretace několika desítek básní, jež většinou jasně demonstrují příslušnou tezi a odhalují hloubku a zejména detailní rozlišenost Cullerova čtení.

Přes poučnost knihy se však čtenář občas nemůže ubránit pocitu, že by některé problémy zasloužily hlubší diskusi. Cullerovi je spousta věcí „jasná“: žánry existují,

protože o sportovních přenosech také mluvíme bez zpochybňování (s. 59), devět básní, jež byly předmětem indukční analýzy, vybral, protože jsou „svrchovaně kanonické“ (s. 54), a lyrikou míní „verše, tedy verše, v nichž zásadní roli hraje rytmus“ (s. 10). Je to sice zdravě pragmatický přístup, ale je otázka, zda rozhodování selským rozumem nepřináší někdy příliš humpolácké závěry a nezastírá místa, která měla zůstat otevřena – jako třeba když Culler tvrdí bez další diskuse, že Shakespeareovy sonety 1–17 se dají nejlépe pochopit jako „formulace výzvy ke společenské zodpovědnosti“, filmy vyprávějí také příběh, ale bez vypravěče (s. 12) a Emily Dickinsonová se „zcela jistě neproměnila v ‚abstraktní personifikaci‘“ (s. 109).

Nejpozoruhodnější tezí knihy je bezpochyby důraz na politicko-společenský rozměr lyriky. Přinejmenším od třetí kapitoly ohlašuje Culler svou tezi o opomíjeném společenském významu lyrické poezie a v sedmé kapitole ji dokládá politickou interpretací básní, které se nám do mysli zapsaly spíše jako intimní osobní výpovědi (Blake, Horatius, Shakespeare). Tato pozorování jsou pro Cullera dokladem závažnější pravdy: lyrika ve starém Řecku je podle něj původně epideiktickým žánrem, co víc, je žánrem s nutným politickým rozměrem. Je proto rodnou sestrou rétoriky a dialektiky jakožto umění naklonit si posluchače řečí na svou stranu. Exkomunikaci, provedenou v *Ústavě*, je tedy třeba chápat jako derridovský soud nad různě legitimními dětmi.

Je otázka, zda lze danou rovnici uzavřít bez úvahy z ranku estetiky. Řeč nás naklání k dobrému, pokud je dobře udělána, pokud je krásná. A to je, i pokud bychom vystoupili z rámce Platónovy filozofie, určitá kvalita, kterou Culler ve své práci příliš neprozkoumal. Proč tato báseň „táhne“, a jiná ne? Proč je Sapphó tak mistrná básnířka, zatímco Theognis stojí za zmínku jen kvůli panhelénistickému hledisku svých veršů? Pokud bychom v knize pátrali po kritériu „kvality“ zvolených básní, dostaneme se nakonec k jakési třetí generaci strukturálního myšlení: lyrika vytváří prostor svobody, protože „setkání s anomálními kombinacemi slova a s kinetickým působením rytmu otrásá homogenizovanou zkušeností“ (s. 373). *At the end of the day* je literatura (neboli poezie neboli lyrika...) zkrátka ozvláštňující způsobené setkáním s netradiční formou, které je schopno útočit na celek našich hodnot a postojů ke světu (tj. Mukařovský...).

Ne že by na takovém pojetí poezie bylo něco špatného, je jen (v přímém rozporu s rolí, kterou samo přisuzuje poezii) poněkud neschopno vykročit za hranice vlastního pohledu. Předně, celá myšlenka o sociálním rozměru poezie kvůli němu vyšumí do ztracena. Culler zakončuje poslední kapitolu úvahou o aktualizaci Audenovy básně *1. září 1939* v myšlenkovém klimatu po 11. září 2001, ale podrobná úvaha neslouží jako závěrečný akord monumentální úvahy o roli poezie ve společnosti, nýbrž jako ilustrace vyložené textově orientovaného pojetí básnictví: báseň může nabýt politického vlivu zcela mimoděk, zvláště pokud jsou některé její části chytlavé (s. 408–409). Pozoruhodný moment života Audenovy básně, totiž že byla po 11. září pocitována jako „pravdivá“, Culler řeší odpovědí na její žánrovou příslušnost: je apodeiktického charakteru, vyvolává dojem, že má být opakována sborem (s. 415). Na závažnou otázku po referenčním potenciálu poezie tak velký teoretik literatury na

konci svého života odpovídá dosti prostě: báseň překvapovala svou ahistorickou vhodností, a to stačilo, abychom „ji poslali přátelům“. Obecněji řečeno o něco dále: „Společenský efekt lyriky není uzavřená kategorie“. Konec knihy.

Opět, na takovém skromném závěru není nic špatného, může v něm být dokonce i autorova síla – vždyť jednotlivé interpretace skutečně názorně ukazují problematičnost zobecnění v soudech o politickém rámci básní. I tak by však bylo možno pojmout zdůvodnění širěji – v případě obliby Audenovy básně by se nabízel například poukaz na proslavenost básníkovy jména napříč globální populární kulturou vlivem romantické komedie *Čtyři svatby a jeden pohřeb* z roku 1994, což mohlo například napomoci šíření básně za hranice USA, přesněji řečeno Manhattanu.

Cullerovo strukturalistické podloží spolu s nekompromisností některých soudů tak způsobují určitou úzkost vidění, která mu byla vytýkána recenzenty a která brání zamýšlení nad mezními jevy typu modlitba, úvaha, populární píseň či jevy nových médií (a to navzdory tomu, že Culler mluví o lyrice jako o písemné verzi písní a podtrhuje oblibu rapu u mladších generací). Je tedy svým způsobem symptomatické, že kniha vyšla rok před udělením Nobelovy ceny za literaturu Bobu Dylanovi, událostí, s níž by Culler samozřejmě mohl nesouhlasit, ale musel by ji nějak teoreticky zpracovat.

Nicméně, kniha je beze vší pochybnosti skvělou učebnicí. Podává přehled známých i méně známých přístupů, je přesná a instruktivní v jejich podání, přehledná, v podstatě stručná, dobře strukturovaná a čtivá. Student, který Cullerovo dílo prostuduje, si osvojí řadu odborných pojmů a termínů (petrarkismus, disentní lyrika, panhelénizace poezie) i zajímavých postřehů o dějinách teorie literatury („jako čtenáři Foucaulta víme, že normy jsou i produktivní“; „teorie žánrů je nejzábavnější tam, kde je nejdetailnější...“), a lze předpokládat, že bude mít dobrý přehled po otázkách lyrické poezie. O to smutnější je, že cena svazku (420 Kč za tištěnou verzi, 320 Kč za e-knihu) ji klade těsně nad pomyslnou hranici finanční dostupnosti.

Jonathan Culler: *Teorie lyriky*. Přel. Martin Pokorný, doslov Josef Hrdlička. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2020, 460 s.

www.ipsl.cz